

можуть бути передані до компетенції автономних територій на підставі їх статутів (ч. 3 ст. 149). Можливість розширення компетенції автономних територій шляхом внесення змін до їх статутів передбачено й ч. 2 ст. 148. Конституційне закріплення виключної компетенції автономних територій є також гарантією їх самостійності у вирішенні всіх справ у межах, визначених Конституцією предметів відання.

У Конституції Іспанії чітко визначено питання, щодо яких тільки держава може приймати законодавчі та управлінські рішення (ст. 149), а також ті, щодо яких автономні території можуть приймати як рішення локального рівня, так і законодавчі норми за умов додержання принципів, основ та директив, установлених конституційним законом (ч. 1 ст. 150). Передбачено можливість делегування державою окремих повноважень автономним територіям шляхом прийняття органічного закону (ч. 2 ст. 150).

Поряд із широкою автономією територіальних одиниць в Іспанії існує контроль за діяльністю органів автономних територій, форми та межі якого чітко і вичерпно визначені Конституцією. Так, згідно зі ст. 153, контроль за діяльністю органів автономних територій здійснюється: а) Конституційним судом щодо конституційності їх нормативних актів, що мають силу закону; б) Урядом після отримання висновку Державної ради щодо здійснення делегованих повноважень; в) органами адміністративної юстиції стосовно автономного управління та його регламентарних норм; г) Рахунковою палатою щодо економіки та бюджету.

Відповідно до Конституції Італійської Республіки від 1947р.¹⁰ (у редакції Конституційного закону № 3 від 18.10.2001) комуни (громади, іт. Comuni, англ. Municipalities), провінції, столичні міста та області, які є територіальними одиницями, що складають державно-територіальний устрій Італії, є «автономними утвореннями з власним статусом, повноваженнями і функціями» (ст. 114). Конституція визначає, що законодавча влада належить державі та областям, встановлюючи при цьому сфери їх виключної, а також конкуруючої компетенції (ст. 117). В основу розмежування компетенції між громадами, провінціями, столичними містами, регіонами та державою покладено принципи «субсидіарності, диференціації і пропорційності» (ч. 1 ст. 118). Так, до відання комун належить виконання всіх адміністративних функцій, за винятком тих, які для забезпечення їх однакового виконання надані провінціям, столичним містам, областям та державі (ч. 1 ст. 118). Крім того, у Конституції міститься конституційна гарантія підтримки вираженню ініціативи громадянами: «держава, області, столичні міста, провінції та комуни сприяють самостійній ініціативі громадян і їх об'єднань – щодо їх діяльності в суспільних інтересах на засадах принципу субсидіарності» (ч. 4 ст. 118).

Проаналізувавши положення Конституції Італії, доходимо висновку, що для організації самоврядування у цій державі застосовано модель автономії, оскільки всі територіальні одиниці визнаються автономними утвореннями з власним статусом. Водночас існує адміністративна децентралізація, що є якісною характеристикою системи державної влади. Про це свідчить наведене вище конституційне положення – «повною мірою здійснює адміністративну децентралізацію в залежних від держави службах» (ст. 5).

В організації місцевої публічної влади Франція пішла шляхом децентралізації. До 1980 року це була досить централізована держава, проте проведені реформи створили умови для децентралізації влади та демократизації системи публічної адміністрації. Передумовою проведення реформи, спрямованої на децентралізацію, був активний у 1970-х роках рух місцевого розвитку, який продовжено і посилено під час динамічної децентралізації 1982 року. Впродовж 1982 – 1986 років у Франції було прийнято більше 40-ка законів, спрямованих на децентралізацію.

Однією з головних цілей реформи була модернізація адміністративної системи через підвищення її здатності відповідати на щоденні потреби населення і сприяти реалізації місцевих проектів економічного розвитку. Законом від 1982 року «Про права і свободи комун, департаментів і регіонів» було передбачено компетенцію децентралізованих рівнів урядування у сфері економіки. Найбільш істотні зміни відбулися саме у цій сфері, де децентралізація дала імпульс економічним ініціативам. Тож, без сумніву, рушійною силою реформи стали саме економічні інтереси, відносини, що поступово розвивалися на місцях. Таким чином, еволюція змін в адміністративній системі розпочалася ще до 1981 року, коли виникли та набули поширення відповідні суспільні очікування, а закони про децентралізацію тільки легітимізували цей процес.

¹⁰ Конституція Італійської Республіки (1947 р.)// www.senatoit/documenti/repositoryistituzioneecostituzioneinglesepdf.

Проте варто зауважити, що успіх французької децентралізації став можливим завдяки консенсусу політичних лідерів та схвалення реформи громадянами. Децентралізація призвела до розподілу повноважень між центральною державною владою і місцевими органами влади, передбачила можливість перерозподілу функцій між різними адміністративними рівнями. Децентралізовані рівні управління здобули більшу автономію і стали відповідальнішими за свої дії, а надання публічних послуг населенню стало ще ефективнішим.

Останній етап реформи, яка ще не вважається завершеною і продовжується й досі, був здійснений шляхом внесення змін до Конституції Французької Республіки 1958 р. конституційним законом від 28.03.2003 р. Відповідно до нього, головним суб'єктом місцевої публічної влади визнано «територіальні колективи» – комуни (громади, фр. *communes*), департаменти, регіони, колективи з особливим статусом і заморські колективи. *Територіальні колективи* (фр. *collectivités territoriales*) мають право приймати рішення у межах компетенції, що може бути надана їм на відповідному рівні. При дотриманні передбачених законом умов територіальні колективи вільно управляються виборними радами і володіють регламентарною владою при здійсненні своєї компетенції (ч.2, 3 ст. 72 Конституції Французької Республіки від 1958 р.¹¹). Чинне законодавство Франції повною мірою регулює всі питання організації та діяльності органів місцевого самоврядування, що функціонують на всіх рівнях територіального устрою. Ці закони об'єднані в Адміністративний кодекс, що фактично є «конституцією» місцевого самоврядування.

Посттоталітарні і постсоціалістичні країни, характерною рисою яких була централізована модель організації місцевої влади та фактична відсутність самоврядування, зазвичай також організовують систему місцевої публічної влади на основі принципу децентралізації. При цьому утворюється система публічної адміністрації, що включає, з одного боку, самоврядні територіальні громади з органами, що ними утворюються та є відповідальними перед ними, а з іншого – місцеві органи державної влади, що виконують окремі загальнодержавні функції, які недоцільно передавати органам місцевого самоврядування, та здійснюють контроль за законністю діяльності останніх. Таким шляхом пішла, зокрема, *Польська Республіка*, у якій з 1989 року здійснювались адміністративна та адміністративно-територіальна реформи. Вони проходили у кілька етапів:

- I. Відродження самоврядування на рівні гмін (1989 р.);
- II. Прийняття закону «Про територіальне самоврядування» від 08.03.1990 р.;
- III. Реалізація програми розширення повноважень великих міст (1994–1996 рр.);
- IV. Реформа адміністративно-територіального устрою (1998–1999 рр.).

Проведена реформа забезпечила децентралізацію та гарантувала право територіальних громад на самостійне вирішення місцевих справ.

У ст. 15 чинної Конституції Республіки Польща¹² зазначається, що територіальний устрій держави забезпечує децентралізацію публічної влади. А відповідно до ст. 16 Конституції, населення кожної територіальної одиниці Республіки Польща становить самоврядну громаду (територіальний колектив); місцеве самоврядування бере участь у здійсненні публічної влади; публічні завдання, що належать місцевому самоврядуванню, воно виконує від власного імені і під власну відповідальність.

1.1.3. Становлення й розвиток місцевого самоврядування в незалежній Україні

Після проголошення незалежності в *Україні* також постала проблема організації місцевої публічної влади відповідно до проголошеного принципу демократичної держави. Фактично з 1990 року в Україні розпочався процес децентралізації влади. Так, 7 грудня 1990 року Верховна Рада Української РСР 12-го скликання прийняла Закон УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування»¹³, де місцеве самоврядування визначалося як «територіальна самоорганізація громадян для самостійного вирішення безпосередньо або через державні і громадські органи, які вони обирають,

¹¹ Конституція Французької Республіки (1958 р.)// www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp.

¹² Конституція Республіки Польща (1997 р.)// www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm.

¹³ Закон УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 07.12.1990 № 533-XII Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 2. – ст. 5.

усіх питань місцевого життя, виходячи з інтересів населення, на основі законів Української РСР та власної фінансово-економічної бази.

Прийняття Закону стало першою спробою трансформувати місцеві ради народних депутатів (на той час вони входили до єдиної системи органів державної влади) усіх територіальних рівнів в органи місцевого самоврядування. Закон виходив з теорії дуалізму місцевого самоврядування, що знайшло своє відображення у визначеному ним статусі місцевих рад – вони мали подвійну природу: як органи місцевого самоврядування і як органи державної влади. Зокрема в Законі УРСР від 1990 р. зазначалося: «Система місцевого самоврядування включає: сільські, селищні, районні, міські, районні в містах, обласні Ради народних депутатів та їх органи, які є *державними органами місцевого самоврядування*».

Наступний етап децентралізації в Україні пов'язаний із прийняттям у лютому 1994 року Закону України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування»¹⁴, яким після проведення виборів до місцевих органів влади скасовувався інститут місцевої державної адміністрації. Голови рад усіх рівнів мали обиратися населенням; замість державних адміністрацій, запроваджених новою редакцією Закону про місцеве самоврядування 1992 року, знову відновлювались виконавчі комітети. Згідно із Законом 1994 року, всі місцеві Ради, від сільських до обласних, ставали органами місцевого самоврядування, і на них могли додатково покладатися функції органів державної влади. Іншими словами, Закон від 1994 року поширив місцеве самоврядування на всі рівні адміністративно-територіального устрою України, а не лише на рівень населених пунктів, як це передбачалося Законом 1992 року.

Наступна реформа місцевого рівня публічної влади була зумовлена прийняттям Конституційного Договору між Президентом України і Верховною Радою України «Про основні засади організації та функціонування державної виконавчої влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України». Цей етап реформування за своїм змістом став згортанням децентралізації. Він передбачав ліквідацію виконавчих комітетів районних і обласних рад, а також відновлення місцевих державних адміністрацій на чолі з головами відповідних районних і обласних, Київської та Севастопольської міських, районних у містах рад¹⁵. Відповідно до Конституційного Договору, Указом Президента від 30.12.1995 головам та очолюваним ними виконавчим комітетам сільських, селищних і міських Рад було делеговано повноваження органів державної виконавчої влади та встановлено відповідальність за невиконання або неналежне виконання делегованих повноважень перед Президентом України, Кабінетом Міністрів України, а також відповідними головами державних адміністрацій¹⁶.

Прийнята 28 червня 1996 року Конституція України закріпила конституційну модель місцевого самоврядування, що стала результатом тривалого пошуку в Україні оптимальної системи територіальної організації влади. Адже з 1990 року і до прийняття Конституції 1996 року інститут місцевого самоврядування був предметом майже щорічної трансформації, що передбачала різні ступені децентралізації влади: від централізованої системи так званої «матрьошки» (коли ради різних рівнів перебували у відносинах підпорядкування) до децентралізованої на зразок англо-американської моделі системи місцевої публічної влади (1994 р.). Тому закріплення на сталій основі засад функціонування місцевого самоврядування в Конституції України – як акті найвищої юридичної сили – мало суттєве значення для його становлення і подальшого розвитку.

На цьому етапі розвитку України як демократичної держави, що намагалася побудувати децентралізовану систему публічної влади, Конституція відіграла вагомий роль. По-перше, вона на найвищому засадничому рівні закріпила право громади на місцеве самоврядування (принцип визнання і гарантування місцевого самоврядування є однією із засад конституційного ладу України – ст. 7 Конституції України¹⁷).

¹⁴ Закон України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування» від 03.02.1994 № 3917-XII Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 22. – ст. 145.

¹⁵ Конституційний Договір між Президентом України та Верховною Радою України «Про основні засади організації та функціонування державної виконавчої влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» від 08.06.1995 № 1к/95-ВР Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 18. – ст. 133.

¹⁶ Указ Президента України «Про делегування повноважень державної виконавчої влади головам та очолюваним ними виконавчим комітетам сільських, селищних і міських рад» від 30.12.1995 № 1194/95 Урядовий кур'єр. – 06.01.1996. – № 3–4.

¹⁷ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 142.

По-друге, Конституція чітко визначила недержавну природу місцевого самоврядування. По-третє, вона дала змогу частково децентралізувати владу.

Проте сьогодні, на наш погляд, чинні конституційні норми не тільки не сприяють подальшому розвитку місцевого самоврядування, але й певною мірою його стримують. Причини ж недостатньої ефективності місцевої публічної влади, як видається, частково закладені у самій її конституційній моделі. Так, Конституція України містить базове положення про те, що місцеве самоврядування – це право територіальної громади села, селища, міста здійснювати управління місцевими справами. Таке формулювання допускає можливість фактичної відмови громади від самоврядування, або ж неповної, неналежної його реалізації в умовах низького рівня правосвідомості і правової культури населення даної територіальної одиниці.

Громади можуть здійснювати своє право самостійно (через форми прямої демократії) або через органи місцевого самоврядування: представницькі (сільські, селищні, міські ради) та виконавчі. Ці суб'єкти діють на первинному (базовому) рівні місцевого самоврядування.

Водночас Конституція закріпила своєрідний статус районних і обласних рад: вони є представницькими органами, що представляють спільні інтереси територіальних громад відповідного району чи області. Населення ж району та області не визнаються «районними» чи «обласними» громадами, а відтак правом на самоврядування не володіють. Вказані представницькі органи, таким чином, утворюють так званий вторинний (похідний) рівень самоврядування.

Зауважимо, що і на базовому, і на похідному рівнях самоврядування існують проблеми, вирішення яких є умовою подальшої децентралізації влади та розвитку місцевого самоврядування. На базовому рівні це, передусім, відсутність належного ресурсного забезпечення місцевого самоврядування (його матеріальної і фінансової бази) та невизначеність територіальної основи місцевого самоврядування. Щодо так званого вторинного (похідного) рівня самоврядування (район і область), наголосимо, що недостатня ефективність його функціонування спричинена відсутністю власних виконавчих органів у представницьких органів цього рівня. Конституція України передбачила можливість створення лише виконавчого апарату районної та обласної рад (ч.4 ст. 141). Згідно з чинним Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні»¹⁸ виконавчий апарат районних та обласних рад не здійснює управлінські функції, а обмежує свою діяльність організаційним, правовим, інформаційно-аналітичним та матеріально-технічним забезпеченням діяльності ради (ч. 2 ст. 58). Звідси – невинновато широкі повноваження місцевих державних адміністрацій, яким районні та обласні представницькі органи самоврядування зобов'язані відповідно до закону делегувати виконавчі функції місцевого самоврядування.

Тож особливістю української моделі організації влади на місцях є те, що місцеві органи виконавчої влади створюються і діють не з метою здійснення контрольних-наглядових функцій щодо законності діяльності місцевого самоврядування (як у західноєвропейських державах), але й беруть на себе основний обсяг повноважень щодо управління відповідними територіями. Фактично публічна влада на цьому рівні реалізується через систему політичного та економічного двовладдя: діють призначені з центру голови державних адміністрацій, які формують їх склад, та обрані громадами місцеві органи влади. Це призводить до труднощів у розмежуванні повноважень між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Найефективніше розв'язання окреслених та низки інших проблем розвитку місцевого самоврядування може бути здійснене у комплексі – шляхом реформування системи місцевої публічної влади, змістом якого має стати подальша децентралізація. При цьому важливе значення має використання позитивного досвіду зарубіжних, зокрема, європейських держав, що вже пройшли шлях децентралізації.

1.2. КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Становлячи одну із підвалин конституційного ладу зарубіжних держав, місцеве самоврядування є об'єктом конституційного регулювання. Проте обсяг, межі та особливості конституційного регулювання цього питання є різними.

¹⁸ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – ст. 170.

Однією із перших конституцій, де згадувалося про місцеве управління, була Конституція Бельгії від 1831 року. У XX столітті норми про місцеве самоврядування та місцеве управління стали досить поширеними у текстах конституцій європейських держав. Це пов'язано передусім із поширенням уявлень про демократичну правову державу та прагненням враховувати вимоги міжнародно-правових актів щодо організації місцевої публічної влади.

Норми про місцеве самоврядування та місцеве управління містяться у різних розділах чинних європейських конституцій: у розділах, присвячених територіальному устрою держави (Розділ V Конституції Італії від 1947 р., Розділ VIII Конституції Іспанії від 1978 р.) чи системі публічної влади та управління загалом (Розділ II Основного Закону ФРН від 1949 р., Глава VIII Конституції Нідерландів від 1983 р.) або в спеціальному розділі, присвяченому виключно цим органам (Розділ XII Конституції Франції від 1958 р., Глава VII Конституції Республіки Польща від 1997 р.).

Аналіз змісту конституційного регулювання місцевого самоврядування у зарубіжних державах засвідчує різний обсяг регулювання правових аспектів самоврядування – від детального до лаконічного, що дає підстави поділити конституції зарубіжних держав за цим критерієм на декілька груп. Така класифікація дає змогу краще досягнути особливості регулювання місцевого самоврядування у країнах Європи та сприятиме ефективнішому використанню позитивного досвіду зарубіжних держав.

Залежно від обсягу правового регулювання місцевого самоврядування у конституціях їх можна поділити на:

1. Конституції, які містять конституційні основи місцевого самоврядування або які детально регулюють місцеве самоврядування;
2. Конституції, в яких місцеве самоврядування гарантовано, а також фрагментарно закріплено окремі його аспекти (через конституційний інститут політичних прав громадян, конституційне регулювання відносин власності та конституційно закріплену фінансову систему держави);
3. Конституції, які не регулюють місцевого самоврядування.

Найбільш чисельною серед європейських держав є перша група конституцій, що є свідченням їх ставлення до місцевого самоврядування як до фундаментальної засади конституційного ладу та важливого конституційно-правового інституту. Детальне правове регулювання місцевого самоврядування при таманне, зокрема, Федеральному конституційному закону Австрії від 10.11.1920 р., у якому чітко регламентовано правовий статус громади як суб'єкта місцевого самоврядування, її функції, структуру сформованих громадою органів, їх повноваження, розподіл компетенції між Федерацією та органами місцевого самоврядування, встановлено можливість делегування повноважень органам місцевого самоврядування, порядок взаємодії органів місцевої громади з федеральними органами управління та судовою гілкою влади тощо.

Деталізований підхід до регулювання питань функціонування місцевої публічної влади міститься і в Конституції Бельгії від 07.02.1831, про яку згадувалося вище, і в Конституціях Італійської Республіки, Королівства Іспанії, Французької Республіки, що були предметом аналізу у попередньому підрозділі цієї праці, у конституціях Португалії від 1976 р., Греції від 1975 р., а також низки інших держав.

Вибір між детальним конституційним регулюванням місцевого самоврядування та встановленням лише конституційних основ місцевого самоврядування у європейських країнах часто зумовлюється певними історико-політичними причинами. Так, перехід від авторитарного політичного режиму до демократичного зазвичай супроводжувався детальним конституційним регулюванням демократичних засад устрою держави та конкретних механізмів їх реалізації. У таких країнах місцеве самоврядування, що складає основу демократичної організації влади, стало предметом детальної регламентації у конституційних текстах (Греція, Португалія, постсоціалістичні держави).

Вибір методів та обсягів конституційного регулювання місцевого самоврядування у державах Європи зумовлений і порядком внесення змін до конституції. У більшості держав, у яких процедура внесення змін до Конституції не є складною, місцеве самоврядування врегульовано детально (Португалія, Словаччина, Угорщина, інші держави). Водночас, у державах, у яких внесення змін до тексту конституцій відбувається за складною процедурою та вимагає кваліфікованої більшості голосів членів парламенту або

затвердження рішенням референдуму, передбачаються лише конституційні основи місцевого самоврядування (Ірландія, Іспанія, Польща та ін.).

Некодифікована Конституція Швеції й Основний закон Фінляндії містять лише базові засади організації місцевої публічної влади. У «Формі правління» від 27 лютого 1974 р., як одному з конституційних законодавчих актів Швеції, зазначається, що «в державі існують первинні комуни і ландстинг комуни. Право ухвалювати рішення в них мають виборні збори. Комуни можуть стягувати податки для виконання своїх завдань». У § 51 розділу 4 Конституційного акта Фінляндії від 19 липня 1919 р. (що діяв до ухвалення нової Конституції в 1999 р.) вказувалося, що «управління комунами повинно ґрунтуватися на громадянському самоврядуванні відповідно до вимог, передбачених відповідними законами».

Менш детальне конституційне регулювання місцевого самоврядування характерне й для держав із федеративним устроєм, щоправда, за винятком Австрійської Республіки. Так, в Основному Законі ФРН від 1949 року лише зазначається, що «в землях, округах та громадах народ повинен мати представництво, створене шляхом загальних, прямих, вільних, рівних і таємних виборів... Громадам має бути надано право регулювати у рамках закону під свою відповідальність усі справи місцевої спільноти» (ст. 28).

Далі окреслимо належність конституцій держав Європи до того чи іншого виду за поданою вище класифікацією та назвемо норми, що регулюють організацію публічної влади на місцях.

Таблиця І.1.1

Конституції держав Європи, які містять конституційні основи місцевого самоврядування або які детально регулюють місцеве самоврядування

Назва Конституції	Повнота регулювання місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади загальної компетенції
Федеральний Конституційний Закон Австрії ¹⁹ від 10 листопада 1920 р. зі змінами.	Розділ IV. «Законодавча та виконавча влада земель». Підрозділ С. «Муніципалітети». Статті 115, 116, 116 а, 117, 118, 118 а, 119, 119 а, 120.
Конституція Князівства Ліхтенштейн від 05 жовтня 1921 р. зі змінами від 2000 – 2003 рр. ²⁰	Глава IX. «Адміністративні органи та цивільні службовці»: стаття 108 (вимога щодо принесення присяги муніципальним службовцем), стаття 109 (відповідальність органів місцевого самоврядування та муніципальних службовців). Глава X. «Питання місцевого самоврядування»: статті 110–111.
Конституція Ірландії від 29 грудня 1937 р. зі змінами. ²¹	Стаття 28А «Місьцеве самоврядування» (включає п'ять частин, які детально регулюють статус місцевого самоврядування).
Конституція Італійської Республіки від 22 грудня 1947 р. зі змінами.	«Основоположні принципи»: стаття 5 (принципи автономії та децентралізації). Глава V. «Регіони, провінції, муніципалітети»: статті 114, 116–123, 126–127, 131–133.
Конституція Республіки Угорщина від 20 серпня 1949 р. зі змінами, внесеними у 2004 р. Актом № CIV.	Глава I. «Основні положення»: стаття 12 (Держава поважає власність органів місцевого самоврядування). Глава VII. «Уряд»: пункт d) частини першої статті 35 (Уряд гарантує у співпраці з Міністром внутрішніх справ моніторинг юридично значимих дій органів місцевого самоврядування). Глава IX. «Місьцеве самоврядування»: статті 41–44/с. Глава XII. «Основні права і обов'язки»: стаття 70 (право бути обраним до органів місцевого самоврядування). Глава XIII. «Основні принципи виборів»: стаття 71 (вибори членів представницьких органів місцевого самоврядування та мерів).

¹⁹ European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities (1980)// conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/106.htm .

²⁰ European Charter for Regional or Minority Languages (1992)// conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm .

²¹ Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15.05.2003 № 802-IV Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 30. – Ст. 259.

Продовження таблиці 1.1.1

Конституція Французької Республіки від 4 жовтня 1958 р. зі змінами станом на 23 липня 2008 р.	Розділ XII. «Про територіальні громади»: статті 72–75-1. <i>Конституційне регулювання було істотно деталізовано після внесення останніх змін.</i>
Конституція Республіки Кіпр від 16 серпня 1960 р.	Частина XII. «Різні положення»: статті 173–178.
Конституція Князівства Монако від 16 грудня 1962 р. зі змінами.	Розділ IX. «Комуна»: статті 78–87.
Конституція Великого Герцогства Люксембург від 17 жовтня 1868 р. зі змінами.	Глава IX. «Комуни»: статті 107–108.
Конституція Греції від 11 червня 1975 р. зі змінами станом на 27 червня 2008 р.	Розділ VI. «Адміністрація», Глава перша «Організація адміністрації»: статті 101–102.
Конституція Португальської Республіки від 2 квітня 1976 р. зі змінами станом 2005 р. (сьомі зміни).	«Основні принципи»: стаття 6 (<i>принципи поваги до острівної автономної системи місцевого самоврядування, субсидіарності, автономії місцевих влад, демократичної децентралізації публічної адміністрації</i>). Частина VII. «Автономні регіони»: статті 225–234. Частина VIII. «Місцеве самоврядування». Розділ I. «Загальні принципи»: статті 235–243. Розділ II. «Приходи»: статті 244–248. Розділ III. «Муніципалітети»: статті 249–254. Розділ IV. «Адміністративні регіони»: статті 255–262. Розділ V. «Органи самоорганізації мешканців»: статті 263–265. Частина IX. «Публічна адміністрація»: статті 266–272.
Конституція Іспанії від 27 грудня 1978 р. зі змінами.	Розділ VIII. «Територіальна організація держави», Глава 1. «Загальні принципи»: статті 137–139, Глава 2. «Про місцеву адміністрацію»: статті 140–142, Глава 3. «Про автономні території»: статті 143–158.
Конституція Королівства Нідерландів від 17 лютого 1983 р.	Глава 7. «Провінції, муніципалітети, органи водного контролю та інші органи публічної влади»: статті 123–136.
Конституція Республіки Хорватія від 22 грудня 1990 р. зі змінами.	Глава II. «Основні засади»: частина перша статті 4 (<i>гарантовано місцеве та регіональне самоврядування</i>). Глава VI. «Місцеве та регіональне самоврядування»: статті 132–137.
Конституція Республіки Болгарія від 13 липня 1991 р. зі змінами станом на 1 січня 2008 р.	Глава перша. «Фундаментальні принципи»: стаття 2 (<i>щодо визнання місцевого самоврядування</i>). Глава сьома. «Місцеве самоврядування та місцева адміністрація»: статті 135–146.
Конституція Республіки Македонія від 17 листопада 1991 р. зі змінами станом на 7 грудня 2005 р.	Розділ I. «Основні положення»: пункт дев'ятий частини першої статті 8 (<i>місцеве самоврядування визнано основоположною цінністю конституційного ладу Республіки Македонія</i>). Розділ V. «Місцеве самоврядування»: статті 114–117.

Конституція Румунії від 21 листопада 1991 р. зі змінами станом на 29 жовтня 2003 р.	Частина І. «Загальні принципи»: стаття 3 «Територія». Частина ІІ. «Основні права, свободи та обов'язки»: частина друга статті 37 «Право бути обраним» (виборчий ценз щодо пасивного виборчого права до органу місцевого самоврядування). Частина ІІІ. «Публічні влади», Розділ V. «Публічна адміністрація»: стаття 120 «Основні принципи», стаття 121 «Комунальні та міські влади», стаття 122 «Рада провінції», стаття 123 «Префект». Частина VI. «Економіка та публічні фінанси»: частина II статті 136 «Власність» (власність адміністративно-територіальної одиниці), частина перша статті 137 «Фінансова система» (фінансові ресурси адміністративно-територіальної одиниці), частини I, IV статті 138 «Національний публічний бюджет» (місцеві бюджети комун, міст та провінцій), частина II статті 139 «Податки, збори та інші внески» (місцеві податки і збори).
Конституція Республіки Словенія від 23 грудня 1991 р. зі змінами станом на 27 червня 2006 р.	Розділ І. «Загальні принципи»: стаття 9 (гарантування місцевого самоврядування). Розділ ІІ. «Права людини та основні свободи»: стаття 43 (рівні можливості чоловіків і жінок щодо виборів до органів місцевого самоврядування), стаття 64 (представництво італійської та угорської громад у органах місцевого самоврядування). Розділ V. «Місцеве самоврядування»: статті 138–145. Розділ VI. «Публічні фінанси»: статті 146–149 (місцеві бюджети, надходження до місцевих бюджетів). Розділ VII. «Конституційність та законність»: статті 153–154 (акти органів місцевого самоврядування).
Конституція Республіки Естонія від 28 червня 1992 р. зі змінами	Глава XIV. «Місцеве самоврядування»: статті 154–160.
Конституція Словацької Республіки від 1 жовтня 1992 р. зі змінами.	Глава третя. Розділ перший «Економіка Словацької Республіки»: статті 58–59 (місцеві бюджети, надходження до місцевих бюджетів). Глава третя. Розділ другий «Верховне контрольне управління Словацької Республіки»: стаття 60 (контроль за веденням господарства органами публічної влади громад і територіальних одиниць більш високого рівня, а також – юридичними особами, заснованими органами публічної влади громад або територіальних одиниць вищого рівня). Глава четверта. «Територіальне самоуправління», статті 64–71.
Конституція Литовської Республіки від 25 жовтня 1992 р. зі змінами.	Глава Х. «Місцеве самоврядування та управління»: статті 119–124.
Конституція Чеської Республіки від 16 грудня 1992 р. зі змінами, внесеними Актом № 515/2002 у 2002 р.	Глава перша «Основні положення»: стаття 8 (конституційна гарантія місцевого самоврядування). Глава сьома «Територіальне самоврядування»: статті 99–105.
Конституція Андорри від 28 квітня 1993 р.	Розділ VI. «Територіальна структура»: статті 79–84.
Конституція Російської Федерації від 12 грудня 1993 р. зі змінами станом на 30 грудня 2008 р.	Розділ перший. Глава 1 «Основи конституційного ладу», частина друга статті 3 (здійснення народом влади через органи місцевого самоврядування), частина друга статті 8 (захист муніципальної форми власності), стаття 12 (конституційні основи місцевого самоврядування), частина друга статті 15 (обов'язок органів місцевого самоврядування дотримуватись Конституції Російської Федерації та законів). Розділ перший. Глава 8. «Місцеве самоврядування»: статті 130–133.

Продовження таблиці І.1.1

Конституція Бельгії (консолідований текст) від 17 лютого 1994 р. зі змінами станом на 29 грудня 2008 р.	Глава VIII. «Про установи провінцій та муніципалітетів»: статті 162 – 166.
Конституція Республіки Молдова від 18 серпня 1994 р.	Розділ III. «Публічна влада». Глава VIII. «Публічне управління»: статті 109–113.
Конституція Республіки Вірменія від 5 липня 1995 р. зі змінами.	Стаття 88.1. (Щодо порядку призначення та компетенції марзпетів (губернаторів)). Глава 7. «Місцеве самоврядування»: статті 104, 104.1, 105, 105.1, 106–108, 108.1, 109, 110.
Конституція Республіки Казахстан від 13 серпня 1995 р. зі змінами.	Розділ VIII. «Місцеве державне управління і самоуправління»: статті 85–89.
Конституція Азербайджанської Республіки від 12 листопада 1995 р. зі змінами.	Стаття 124. Місцеві органи виконавчої влади. Розділ 4. «Місцеве самоврядування». Глава IX. «Муніципалітети»: статті 142–146, частина п'ята статті 148, стаття 150 «Акти муніципалітетів».
Конституція Республіки Білорусь від 24 листопада 1996 р. зі змінами станом на 17 жовтня 2004 р.	Розділ V. «Місцеве управління та самоврядування»: статті 117–124.
Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р.	Розділ I. «Республіка»: статті 15–16. Розділ VII. «Місцеве самоврядування»: статті 163–172.
Конституція Республіки Сербія від 30 вересня 2006 р.	Розділ I. «Конституційні принципи»: стаття 12 «Автономія провінцій та місцеве самоврядування». Розділ III. «Економічна система та публічні фінанси»: статті 86–89 (щодо права власності автономних провінцій та самоврядних одиниць), статті 91–94 (місцеві бюджети, надходження до місцевих бюджетів). Розділ VII. «Територіальна організація»: статті 176–193 (статус автономних провінцій та самоврядних одиниць). Розділ VIII. «Конституційність та законність»: статті 195–196, 198 (акти органів публічної влади автономних провінцій та самоврядних одиниць).
Конституція Чорногорії від 19 жовтня 2007 р.	Частина друга. «Права та свободи людини». Розділ 1. «Загальні положення»: стаття 22 (гарантія права на місцеве самоврядування). Частина третя. «Організація влади». Розділ 4. «Місцеве самоврядування»: статті 113–117.

Прикметно, що конституційні зміни, спрямовані на встановлення приписів із нормативного врегулювання порядку здійснення місцевого самоврядування, зокрема, статусу громад та їх органів – у низці країн були здійснені впродовж останнього десятиліття. Зокрема зміни до Конституції Ліхтенштейну щодо участі у виборах до місцевого самоврядування та щодо статусу суб'єктів владних повноважень у комунах були внесені в 2000–2003 роках. Так само й ірландську Конституцію в 2001 році було доповнено положеннями щодо визнання важливості місцевого самоврядування, а також щодо порядку і основних принципів формування відповідних органів. У даному контексті необхідно згадати і зміни до Конституції Угорщини від 2004 року.

Таблиця І.1.2